Augustin Ehrensvärds anteckningsbok från år 1729.

Den lärarverksamhet, som Christopher Polhem utövade, har i de skrifter och böcker som behandla hans vittutgrenade verksamhet i allmänhet fått stå något i skymundan och dock torde hans inflytande på lärjungarna och den inspiration han gav dem varit högst väsentlig. Bland dem som varit Polhems elever må nämnas: Carl Johan Cronstedt, Augustin Ehrensvärd, Peter Elvius, Daniel Menlös, Anders Polhammar, Gabriel Polhammar, Samuel Sohlberg, Emanuel Swedenborg, Daniel af Thunberg, Johan Tideman, Göran Wallerius, alla framstående och namnkunniga män inom vetenskap, teknik och industri.

År 1729 vistades hos Polhem på Stjärnsund i Dalarna två män i 20-årsåldern, vilkas namn på vitt skilda områden skulle komma att gå till eftervärlden. Den ene var Carl Johan Cronstedt (f. 1709, d. 1779), sedermera berömd arkitekt, överintendent och arkitekt bl. a. för Drottningholms teater. Den andre var Augustin Ehrensvärd (f. 1710, d. 1772), vars namn är oupplösligt förknippat med byggandet av Sveaborgs fästning. Under sin vistelse på Stjärnsund och under en gemensam resa till Falun i juli nämnda år förde dessa unga män noggranna anteckningar om vad de fingo lära sig och ritade av maskiner, apparater och tekniska anläggningar. Jämnt 200 år efter det att anteckningarna gjorts på Stjärnsund överlämnades som gåva till Tekniska Museet av Greve Axel Cronstedt, Stockholm, tre stycken av de anteckningsböcker som hans förfader Carl Johan hade fört. En av dessa böcker hade följande titel skrivet på första bladet: »*Machiner som till största dehlen äro uti wärket stelte af Commercie Rådet Polheim och af Ehrensverd och mig afritade åhr 1729 tillika med andra tilökningar som iag sielf giort tid effter annan, Carl J. Cronstedt.*» Denna kvartovolyms ca 200 blad äro fyllda med skisser eller mera detaljerat utförda stundom vackert laverade tuschritningar av ofantligt värde för kunskapen om Polhems konstruktioner och icke minst om den tekniska utrustningen vid Polhems många verkstäder på Stjärnsund. När boken först studerades, ställde vi oss tvivlande till, huruvida allt var ritat av Cronstedt och vi stodo i någon mån frågande till vad denna passus . . . »af Ehrensverd och mig . . .» kunde betyda. Lösningen har nu kommit 10 år efteråt genom att Amiralen Greve Carl August Ehrensvärd, Stockholm, till museet skänkt den antecknings- och skissbok som Augustin Ehrensvärd förde parallellt med Cronstedt. Boken har förut förvarats på Tosterup. Till skissboken hör också ett löst blad visande en panoramabild i tuschlavyr över Stjärnsund, ett förut okänt dokument, som torde komma att närmare behandlas i ett annat sammanhang. Gåvan av den Ehrensvärdska boken, som till utstyrsel och papper helt överensstämmer med Cronstedts böcker, är av allra största betydelse, då den i många avseenden kompletterar Cronstedts skisser, och innehåller en del, som saknas hos den sistnämnde. I övrigt synes det ha varit så, att de bägge eleverna dag för dag följts åt och samtidigt antingen ritat av maskiner och dylikt från originalet eller ock haft tillgång till någon gemensam förlaga. Cronstedt — den blivande arkitekten — synes mera ha ritat på fri hand, då däremot Ehrensvärd — den blivande fästningsbyggaren — oftare har använt passare och linjal. Stundom äro de — enligt dateringarna att döma — vid exakt samma tidpunkt gjorda skisserna så lika varandra, att man måste fråga sig, om icke de båda eleverna på kamraters vanliga sätt kopierat varandra eller helt enkelt utfört skisser

och ritningar åt varandra. Vore det icke för de olika handstilarnas skull, kunde man ibland svårligen avgöra, vem som utfört arbetet.

När dessa med resultaten av några månaders studiearbete hos vårt lands främsta snille på mekanikens område fyllda skissböcker nu efter 210 år åter förenats, utgöra de tvenne särdeles förnämliga dokument i Tekniska Museets samlingar. Deras teknisk-historiska värde är betydande, och deras personhistoriska värde ej mindre, förenade som de äro med de under 1700-talet och långt därefter i vårt lands historia högt skattade namnen Christopher Polhem, Carl Johan Cronstedt och Augustin Ehrensvärd.

Torsten Althin.

En elteknisk kuriositet.

Benjamin Franklins i föregående årgång av Dædalus under titeln Eltekniska data omnämnda arbete »Experiments and observations on electricity made at Philadelphia» utgör en i bokform utgiven samling av brev, som han under en följd av år med början 1747 skrev till en vän i London, mr. Peter Collinson, F. R. S.

De första årens korrespondens, som var av helt privat natur och ej avsedd att publiceras, omfattar Franklins och hans assistenters i detalj återgivna försök och iakttagelser med den kort förut uppfunna Leydnerflaskan, »Mr. Musschenbroeks wonderful bottle». Intresset synes särskilt hava rört sig om uppgiften att söka finna platsen, där elektriciteten, »the electric fire» höll sig dold, i själva glaset eller i flaskans yttre eller inre beläggningar.

Att den framstående naturforskaren och ryktbare politikern och diplomaten även var i besittning av en god portion humor därom vittnar nedanstående brev, som han den 29. april 1749 skrev till Mr. Collinson, vilket brev här återges i översättning.

»Det är ytterligare ett experiment, som förvånar oss och som ej blivit fullt klarlagt, nämligen följande.» Så redogör han utförligt för experimentet med en liten på ett glasunderlag placerad järnkula och en annan däröver i ett silkessnöre upphängd kula av fuktad kork jämte två leydnerflaskor med motsatta poluttag, som han omväxlande sätter i förbindelse med järnkulan och sålunda erhåller den ena gången ett utslag och den andra gången en attraktion. Resultatet sammanfattar han sålunda: »Kroppar med mindre än normal mängd elektricitet stöta bort varandra lika väl som de, vilka ha mera än normal». Därefter fortsätter Franklin:

»Då vi äro en smula besvikna över att hittills ej ha lyckats åstadkomma något nyttigt för mänskligheten och då den varma årstid, som nu kommer, gör elektriska experiment mindre angenäma, ha vi tänkt avsluta denna termin med ett litet skämt under en utflykt till sluttningarna ned mot Skuylkill.[1]) Därvid skall

[1]) Den flod, som omfattar Philadelphia på ena sidan liksom Delaware gör på den andra; båda äro prydda med borgarnas sommarställen och de förnämliga bostäder, som tillhöra spetsarna i denna koloni.